

tikten sonra, bunların özellikle hikmet, şecaat, iffet ve adaletten ibaret dört temel fazilette en üst seviyeye çıkmak için büyük gayret sarfettiklerini anlatır. Müellif, bu bölümün sonuna doğru ahlâk alanında iki türlü düşünce ve yaşama tarzından bahseder. "Mezheb-i mensûh" diye adlandırdığı ilk telakki, geçmişteki seçkin şahsiyetlerin yüksek ahlâk ve fazilet yoludur. İkincisi ise devrin ileri gelenlerine mezheb-i mensûhın yerine konan "mezheb-i muhtâr" dir. Bu yol fesat, zulüm, şahsî menfaat ve ikiyüzlülüğün hâkim olduğu bir yaşama tarzıdır.

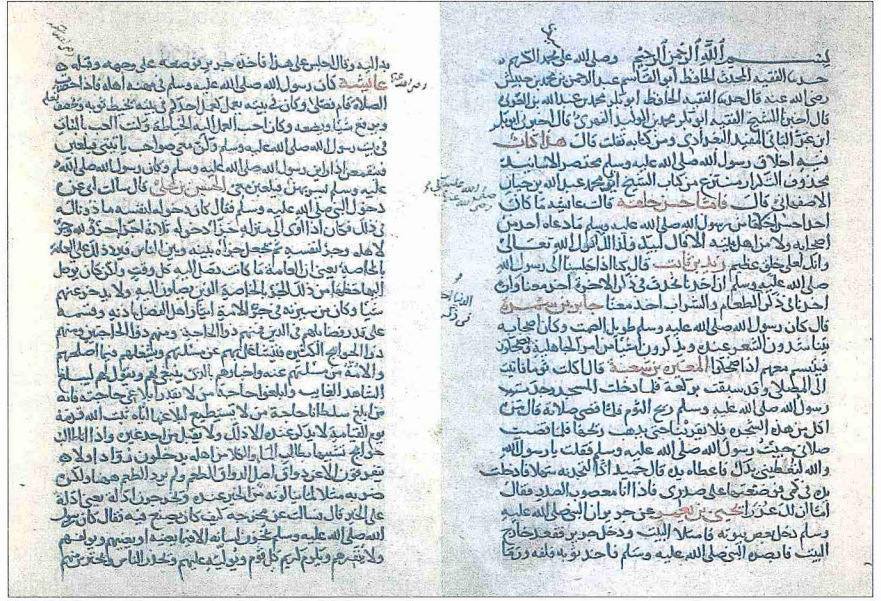
Ahlâku'l-eshrâf hikmet, şecaat, iffet, adalet, sehavet, hilim ve vefâ, hayâ, doğruluk, merhamet ve şefkat konularının işlendiği yedi bölümden (bab) meydana gelir. Her bölümde, önce "neshe-dilmiş mezhep" ele alınarak mensuplarının o bölüme konu olan faziletlerinin tarifi yapılır; eski düşünürlerin ve İslâm büyüklerinin bu husustaki görüşleri sıralanır. Daha sonra "tercih edilmiş mezheb" e geçilir ve bu telakkinin, zamanın büyükleri ve ileri gelenlerinin ahlâkına hâkim olan insanlık dışı davranışlar ve kötü düşüncelerden ibaret olduğu gözler önüne serilir. Kısaca müellif, Allah ve Resulü'nün hükümleri yerine sultanların ve emirlerin buyruklarının hâkim kılındığını ve "yüce Allah doğru söyledi" (صدق الله العظيم) esasının yerine "emir doğru söyledi" prensibinin geçerli hale geldiğini anlatır.

Ahlâku'l-eshrâf'ın yedi babı, Cengiz Han ile halefleri zamanında ve özellikle İlhanlılar'la Timur saldırısı arasındaki fetret devirlerinde hüküm süren her türlü rezalet ve kötülükleri huy edinmiş yönetici kadro ile onlara kayıtsız şartsız boyun eğen veya boyun eğmek zorunda kalanların durumlarını yansıtan yedi ayna gibidir. Eskiden beri Avrupalılar'ın ve özellikle Osmanlılar'ın dikkatini çeken ve müellifin *Külliyât*'ı ve *Müntehab-ı Letâ'if*'i içinde çeşitli zamanlarda basılan eserini henüz ilmî bir neşri yapılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ubeyd-i Zâkânî, *Ahlâku'l-eshrâf* (Külliyât içinde, nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), Tahrân 1332 hş., II, 8-31; a.mlf., *Müntehab-ı Letâ'if* (nşr. H. İsfahânî—M. Fertê), İstanbul 1303, s. 7-31; Abbas İkbâl-i Âştîyânî, *Külliyât* [Ubeyd-i Zâkânî], Tahrân 1332 hş., I, Mukaddime; Ethê, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 118-119; Safâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1270-1272; Tahsin Yazıcı, "Ubeyd-i Zâkânî-i Kazvîni", *İA*, XIII, 2; P. Sprachman, "Aklâq al-Âshrâf", *EIr*, I, 723-724.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

Ahlâku'n-nebî'nin Ebû Bekir Muhammed b. Velid et-Turtûşî tarafından yapılan muhtasarının ilk iki sayfası (Miller Ktp., Feyzullah Efendi, Tarih, nr. 1308/2, vr. 36^a-b)

AHLÂKU'n-NEBİ

(Ahlâk al-nabî)

Ebû'ş-Şeyh el-İsfahânî'nin (ö. 369/979)

Hz. Peygamber'in şemâil ve ahlâkına dair eseri.

Tam adı *Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh veya Mâ zükire fi hulukı Resûlillâh ve keremih ve keşreti ihîtmâlîh ve şidde-ti hayâ'ih ve âfvih* olan eser, Hz. Peygamber'in ahlâk ve şemâil*ine dair rivayetleri ihtiva etmektedir. Her rivayetin ayrı bir senede dayandırıldığı kitap sekiz bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm bir mukaddime ile ashâb-ı kirâmın Hz. Peygamber hakkında verdiği bilgiler; ikinci bölüm onun ahlâkı, cömertliği, öfkesine hakimiyeti, hayâ duygusu, af ve müsamahası; üçüncü bölüm cesareti, tevazuu, çeşitli olaylar karşısında gösterdiği farklı tavırları, merhameti ve yumuşak huyluluğu; dördüncü bölüm güler yüzlülüğü, şakası, yürümesi, konuşması ve giyim tarzı; beşinci bölüm harp âletleri, ev eşyası, temizlik ve süs malzemesi; altıncı bölüm Kur'an okuyuşu, ibadet hayatı; yedinci bölüm yiye içtiği ve sevdiği yemek ve meşrubat, evlilik hayatı, cemiyetle olan ilişkileri; sekizinci bölüm ashabıyla olan çeşitli münasebetleri, yolculukları, mesciddeki ibadetleri gibi hususları ihtiva etmektedir.

Ahlâku'n-nebî Ebû'l-Feyz Ahmed b. Sıddîk ve Ebû'l-Fazl Abdullah b. Muhammed es-Sıddîk adlı kardeşler tarafından Kahire'de neşredilmiştir (1378/1958). Eseri Ahmed Muhammed Mürsî yine Kahire'de (1392/1972) ve Dr. Seyyid el-Cümeylî de Beyrut'ta (1406/1986, 2. bs.) tekrar yayımlamışlardır. Eserin Ebû Bekir Muhammed b. Velid et-Turtûşî tarafından yapılan muhtasarı Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Feyzullah Efendi, nr. 1308/2, vr. 36^a-68^a).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh* (nşr. Seyyid el-Cümeylî), Beyrut 1406/1986; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 945-946; Ziriklî, *el-İlâm*, IV, 264; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 114; Sezgin, *GAS*, I, 200-201; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 51; Müneccid, *Mu'cem*, IV, 53-54.

A. OSMAN KOÇKUZU

AHLAT

Van gölünün kuzeybatı kısmında mezar âbideleriyle meşhur tarihî bir şehir ve bugün Bitlis'e bağlı ilçe merkezi.

Ahlât Urartular'dan Osmanlılar'a kadar çeşitli devlet ve hânedanların idaresinde kalmıştır. Şehrin en eski sakinleri olan Urartular buraya Halads, Ermeniler Şaleat (Şaliat), Süryâniler Kethath, Araplar Hilât, İranlılar ve Türkler ise Ahlat demişlerdir.

Ahlat Hz. Ömer devrinde Cezîre fâtihi İyâz b. Ganm tarafından fethedildi (20/640-41). Yapılan antlaşmaya göre Ahlat beyi (batrik, patrici) vergi ödemeyi kabul ederek İslâm devletinin himayesine girdi. Hz. Osman devrinde, Doğu Anadolu'da harekâta bulunan meşhur kumandanlardan Habîb b. Mesleme bu antlaşmayı tasdik etti. Emevîler devrinde Muâviye'nin ölümüyle başlayan iç karışıklıklar sırasında Ahlat ve yöresindeki halk da isyan ederek Bizans hâkimiyetine girdi. Ancak Emevîler'in Cezîre valisi Muhammed b. Mervân tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırıldılar ve bölge Cezîre valiliğine bağlanarak oradan gönderilen âmillerce idare edildi. Azerbaycan Valisi Cerrâh b. Abdullah'ın Erdebil'de Hazarlar'a yenilip şehid düşmesi (112/730-31) üzerine Hazarlar akınlarını Musul yakınlarına kadar uzattıkları gibi birçok yerde de baş kaldırmalar oldu. Halife Hişâm b. Abdülmelik Azerbaycan valiliğine getirdiği Saîd el-Harâşî'yi Hazarlar'la mücadeleye memur etti. Erzen yoluyla Ahlat'a gelen Harâşî şehir kapıları kendisine açılmayınca şehri bir süre kuşattıktan sonra ele geçirdi ve Arrân'a (Errân) hareket etti.

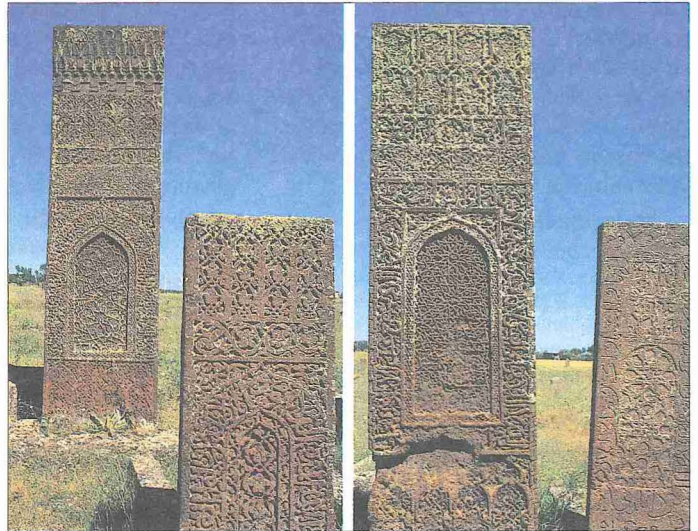
Abbâsîler devrinde Ahlat'taki mahallî hânedanlar yerlerinde bırakıldıkları gibi idarî teşkilât da aynen korundu. Hâricîler'in Musul ve Diyarbekir bölgesinde faaliyetlerini yaygınlaştırdıkları bu devirde Ahlat da zaman zaman onların saldırılarına mâruz kalmış ve halk haraç vermeye mecbur olmuştu. 826-851 yılları arasında şehre hâkim olan Aşot oğlu Bakrat, Abbâsîler'in o bölgedeki valisine tâbi idi ve onlara haraç ödüyordu. Mahallî idarecilerin 851'de Diyarbekir ve Van gölü çevresinde çıkan olayları bastırmaktan âciz kalmaları yüzünden Sâmerre'dan gönderilen Büyük Boğa, âsilerin reisi Mûsâ b. Zürâre'yi yakalayıp Van gölü civarında dirlik ve düzenliği yeniden kurdu. Halife Müstâfîn devrinde Doğu Anadolu Valisi Ali b. Yahyâ ile Malatya Emîri Ömer b. Ubeydullah'ın şehid edilmeleri, başta Bağdat olmak üzere birçok şehirde huzursuzluklara sebep olmuş ve halk Bizans saldırılarına karşı ciddi tedbirler alınmasını istemiştir. Abbâsî Halifeliği'nin IX. yüzyılın ikinci yarısında giderek zayıflamaya başlaması üzerine de Ahlat ve bölgedeki diğer bazı şehirleri ellerinde tutan idareciler Ermeni krallarına veya Bizans imparatorlarına tâbi olmak zorunda kaldılar.

928'de Bizans İmparatoru Romanus Lecapenus'un doğu "domestik"i J. Kurucaas Ahlat ve Bitlis'i ele geçirerek camilere haç koydurdu. Bunun üzerine Erzen ve diğer bazı yerlerin halkı korkudan yurtlarını terkedip göç ettiler. Üç yıl sonra Ermeni Kralı Gagik'in tahrikiyle Bizanslılar yeniden Ahlat ve Bargiri yörelerine saldırıp buraları korkunç bir şekilde yağmaladılar, halkın bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldılar. Bunun üzerine bölgedeki diğer bazı beylerle birlikte Ahlat hâkimi Ebû'l-Muiz Ahmed de imparatora itaat etti. Bölge beyleri daha sonra Hamdânî Emîri Seyfûddeve'yi metbû tanıdılar (940). Hamdânî Emîri Seyfûddeve'nin kumandanlarından Necâ Ahlat, Malazgirt ve Muş'u ele geçirerek (954) burada bir beylik kurmak istediye de 965'te öldürüldü. Çok geçmeden Hamdânîler Van gölü çevresini boşalttılar. 359'daki (969-70) Bizans hücumu sırasında Ahlat'ın kimin elinde olduğu bilinmemektedir. Seyfûddeve'nin ölümünden sonra Bizans hücumları daha da sıklaştı. Hamdânîler'in zayıflaması üzerine Humeydiyye aşiretinden Bâz (Ebû Abdullah b. Döstek) Meyyâfârikîn (Silvan), Âmid ve Ahlat'a da hâkim oldu (984). Bâz'ın ölümünden (990) sonra yeğeni Ebû Ali Hasan b. Mervân, adı geçen şehirleri de içine alan bölgede Mervânî Devleti'ni kurdu. Fakat Bizans saldırıları karşısında onlarla anlaşma imzalamaya ve onları metbû tanımaya mecbur oldu (992). Mervânîler'den Nasrûddeve Ahmed'in hükümdarlık yıllarında (1011-1061) Ahlatlılar huzur ve sükûn içinde müreffeh bir hayat sürdürdüler. Fakat şehrin bu dönemde pek fazla gelişmediği anlaşıyor.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde Ahlat dışındaki Van, Erciş, Malazgirt, Bargiri gibi bölgedeki şehirlerin hepsi Bizans İmparatorluğu'nun elindeydi. Tuğrul Bey 1054 yılında Ahlat üzerinden giderek kuşattığı Malazgirt'i alamamıştı. Ahlat Alparslan devrinden itibaren (1063) Anadolu'ya yapılan akın ve fetih hareketlerinde bir üs olarak kullanıldı. Selçuklular'ın büyük emirlerinden Afşin Bey Ahlat'tan Anadolu içlerine akınlar düzenlemiş, Alparslan da 1071'de Ahlat üzerinden Malazgirt'e giderek burayı kolayca fethetmişti. Aynı yıl Ahlat'ın Emîr Sunduk'un idaresinde olduğu ve Bizans imparatorunun Ahlat üzerine sevkettiği öncü kuvvetlerini mağlûp ettiği (3 Ağustos 1071) bilinmektedir. İbnü'l-Ezrak, Malazgirt Savaşı'na katılan Ahlatlılar'ın zengin ganimetlerle döndüğünü ve bu tarihten sonra şehrin Alparslan'ın tayin ettiği valiler tarafından idare edildiğini söyler. XII. yüzyılın başlarından itibaren Ahlatşahlar hânedanının başşehri olan Ahlat, İslâm âleminin en büyük şehirlerinden biri haline gelmiş ve tarihinin en parlak devrini yaşamıştır. Yâkût'un Ahlat'ı Van gölü havzasının merkezi ve mâmur bir belde olarak anması da bunu göstermektedir. Ahlat'ın gelişmesinde ticaretin önemli bir yeri vardı. Nitekim Ahlatlılar'a ait gemilerin 506'da (1112-13) Kostantiniyye denizinde (Karadeniz) battığına dair haber de bunu teyit eder mahiyettedir (İbnü'l-Ezrak, 172^a; Turan, s. 90).

Siyasî istikrar ve ticaretin gelişmesi ilim, sanat ve kültürün de ilerlemesine vesile olmuştur. Hal tercümesi kitaplarında XII. ve XIII. yüzyılda yaşamış Ahlatlı âlimlere sık sık rastlanır. Ayrıca

Ahlat
mezar
âbidelerinden
örnekler

Anadolu'daki bazı mimari eserlerin de Ahlatlı mimar ve sanatkarlar tarafından yapıldığı tesbit edilmiştir. Anadolu'daki teşkilâtli esnaf ve sanatkâr birlikleri de (fityân) ilk defa Ahlat'ta görülmektedir. Ahlat'ın Ahlatşahlar devrinde ulaştığı zenginlik İldeniz'in oğlu Atabeg Cihan Pehlivan, Selâhaddin-i Eyyübî ve Erzurum Meliki Tuğrul Şah gibi birçok hükümdarda oraya sahip olma arzusu uyandırmıştır. Tuğrul Şah'ın Ahlat Şah Balaban'ı öldürmesi üzerine şehir Eyyübîler'den el-Melikü'l-Evhad b. Âdil'in eline geçti (604/1207-1208) ve Ahlatşahlar hânedanı sona erdi. Evhad'ın halkın önemli bir kısmını öldürtmesi, ileri gelenleri Meyyâfârikîn'e sürmesi ve ahî (fityân) teşkilâtının dağılması veya zayıflaması Ahlat'ın ilim, kültür ve iktisadî hayatında büyük bir gerilemeye sebep oldu. Evhad'ın 607'de (1210-11) ölümü üzerine yerine kardeşi el-Melikü'l-Eşref geçti. Âdil ve dirayetli bir hükümdar olan el-Melikü'l-Eşref Ahlat'ı Meyyâfârikîn ve Hani ile birlikte kardeşi Şehâbeddin Gazi'ye verdiyse de (1220) onun isyanı üzerine tekrar geri aldı ve valiliğine Hüsâmeddin Ali'yi getirdi. Şehir 1226 sonbaharında Celâleddin Hârizmşah tarafından kuşatıldı. Vali Hüsâmeddin Ali Ahlat'ı başarıyla müdafaa etti ve yaklaşan kışın da etkisiyle Hârizmşah muhasaraya son vermek zorunda kaldı. Eşref 1229'da Ahlat'a İzzeddin Ay Beg'i vali tayin etti. Aynı yılın sonbaharında Celâleddin Hârizmşah şehri tekrar kuşattı. Sekiz ay süren kuşatma yüzünden pek çok kişi açlıktan öldü, halkın büyük bir kısmı da şehri terk ederek sağa sola dağıldı. 18 Nisan 1229'da Ahlat zaptedildi ve Celâleddin Hârizmşah'ın muhalefetine rağmen şehir üç gün boyunca görülmemiş biçimde yağmalandı. Bu felâketten bir iki yıl sonra başlayan Moğol istilâsı sebebiyle Ahlat eski önemini kaybederek met-rük bir şehir haline geldi. Bir zamanlar pek çok hükümdarın göz diktiği Ahlat'a bu dönemde kimse sahip çıkmak istemiyordu. Nihayet Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad, veziri Ziyâeddin Karaarslan'ı göndererek (630/1232-33) Ahlat'ta iskân ve imar faaliyetini başlattı ve Sinâneddin Kaymaz da subaşı (vali) tayin edildi. Moğollar Köseadağ Savaşı'ndan sonra Ahlat'ı istilâ edip Gürcü kumandanı Prens Avak'ın kız kardeşi Tamtam'a verdiler (1243). Ahlat'ın 644 (1246) ve 674 (1275-76) yıllarında meydana gelen depremler se-

bebiyle harabeye dönmüş olmasına rağmen yine de önemini kaybetmediği, Olcaytu devrinde eyalet merkezi olmasından da anlaşılmalıdır. Olcaytu'nun oğlu Ebû Said Bahadır Han devrinde de Ahlat mâmur ve müreffeh bir şehir vasfını korumaktaydı. Ancak onun ölümünden (1335) sonra Moğollar arasında başlayan iç mücadeleler sırasında şehir büyük zarar gördü. Moğollar'ın Anadolu'daki umumi valisi Celâyir Şeyh Hasan, Hülâgû soyundan Muhammed'i han ilân edip iktidarı ele geçirmiş olan Uyrat Ali Padişah'ı Aladağ civarında yendi. Muhammed'i tahta geçirip yönetimi ele aldı ve müttefiki Sutay Noyan'ın oğlu Hacı Tuğay da Diyarbekir ve Ahlat yöresine hâkim oldu. Nitekim Ahlat'ta 738'de (1337-38) Muhammed Han adına para basıldığı görülmektedir. Aynı yıl Çobanlı Küçük Şeyh Hasan, iktidarı Celâyir Büyük Şeyh Hasan'ın elinden alarak Hülâgû soyundan Süleyman'ı hanlık makamına getirdi. Daha sonra Hacı Tuğay'a baş eğdirmek için Muş ve Bulanık yörelerinde yağma ve tahrip bulundu (1340-1342). 741'de (1340-41) Süleyman Han adına Ahlat'ta para basılmış olması, şehrin bu tarihte Çobanlı Küçük Şeyh Hasan'ın hâkimiyetine geçtiğini gösterir. Hacı Tuğay ile düşmanı Çobanlı Küçük Şeyh Hasan'ın öldürülmeleri (1343), Doğu Anadolu'da esasen bozulmuş olan dirlik ve düzenliğin büsbütün yok olmasına sebep oldu. Mahallî reisler birçok şehri ele geçirdiler. Ahlat da Bitlis hâkimi Ziyâeddin'in kardeşi Bahâeddin'in eline geçti (1350). Şehir 1360'ta Moğol beylerinden Hızır Şah'ın idaresinde olduğu görülmektedir. Hızır Şah'ın daha sonra burayı tekrar Bitlis hâkimlerine terkettiği sanılıyor. Bitlis hâkimi ile akrabaları olan Muş ve Ahlat hâkimleri Karakoyunlular'ın aksine Timur'a baş eğmeyi siyasetlerine daha uygun bulmuşlardı. Timur devrinde Ahlat'a hâkim olan Emîr Muhammed ya Bitlis hâkimleri hânedanına mensuptu veya Bitlis hâkimi Şemseddin adına burayı idare etmekteydi.

Karakoyunlu İskender Mirza Erciş, Adilcevaz ve Ahlat yörelerinde harekâta bulunan Timur'un oğlu ve halefi Şâhruh'un ülkesine dönmelerinden sonra Bitlis, Ahlat ve diğer bazı şehirlere hâkim olan Emîr Şemseddin'i yakalattı (1422) ve Ahlat hisarının teslim edilmesi üzerine onu şehrin önlerinde öldürttü (1423). Fakat hisar ele geçirilemedi. Bitlis de üç yıl kuşatılmasına rağmen

men fethedilemedi. Buna karşılık İskender 1425'te Van ile diğer bazı kaleleri zaptetti. Ahlat ise hiçbir zaman Karakoyunlular'ın doğrudan eline geçmemiştir. Böylece, Karakoyunlu Kara Yûsuf Beg'in türbe ve mezarının Ahlat'ta bulunduğu (Turan, s. 123) ve buna bağlı olarak Karakoyunlular'ın Ahlat'a hâkim oldukları şeklindeki görüşlerin bir değeri kalmamıştır. Kara Yûsuf Beg'in türbe ve zâviyesi ise ata yurdu olan Erciş'te bulunmaktadır (Sümer, *Karakoyunlular*, s. 112).

Karakoyunlu Cihan Şah Mirza 1452 ve 1457 yıllarında Ahlat ve Bitlis bölgelerini yağmalayarak pek çok kişiyi esir aldığı gibi 1462'de de dört kumandanını gönderip Ahlat'ı muhasara ettirmiş, fakat vergi karşılığında kuşatmayı kaldırmaya ikna edilmişti. Daha sonra Cihan Şah Mirza'nın yerini alan Akkoyunlu Uzun Hasan Bey Bitlis ve Ahlat üzerine ordu sevketti, fakat Bitlis hâkimi İbrâhim Bey'in annesinin gayretiyle barış yapıldı (873/1468-69). 1472'de Bayındır Beg altı ay süren kuşatmadan sonra Ahlat'ı ele geçirdi ve kaleyi yıktırdı. Bayındır'ın ölümünden sonra Ahlat, oğlu Muhammed tarafından idare edildi (1481-1488).

Akkoyunlular'dan sonra Ahlat ve Van gölü havzası Safevî hâkimiyetine girdiyse de bu konuda hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Ahlat, Adilcevaz ve Erciş, İrakeyn seferi (1533-1535) sonunda Kanûnî Sultan Süleyman tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Ancak Safevîler bir müddet sonra Van ve Erciş'i geri aldılar. Kanûnî Şah Tahmasb'in kardeşi Elkas Mirza'nın İstanbul'a gelecek yardım istemesi üzerine İran seferine çıktı, fakat sadece Van Kalesi alınamadı. Bunun üzerine Şah Tahmasb Doğu Anadolu'da tahribata giriştiği gibi Avşar Şah Kulu Sultan'ı da Ahlat tarafına gönderdi. Bu Safevî saldırıları sırasında Ahlat Kalesi yerle bir edildi. Osmanlılar birkaç yıl sonra Ahlat için göl kıyısında yeni bir hisar inşa etmişler ve yeni Ahlat da burada kurulmuştur. Kırk bir yıl devam eden Osmanlı-Safevî mücadelesi 1555'te imzalanan Amasya Antlaşması'yla sona erdi. Fakat çeşitli sebeplerle Moğol istilâsından itibaren ehemmiyetini kaybetmeye başlayan şehir, Safevîler ve Osmanlılar zamanında Van gölü havzasının en sönük şehirlerinden biri haline geldi. Van bir eyalet merkezi olurken Ahlat da Adilcevaz sancağının bir kazası haline gelmişti. Nitekim Amas-

ya Antlaşması'ndan bir yıl sonra yapılan tahrir*de Ahlat'ın acıklı durumu açıkça görülmektedir. Defterde verilen rakamlara göre şehrin nüfusunun askerler, diğer vazifeliler ve din adamları dışında 1600 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Vergi veren müslümanların sayısı ise 128 idi. Geçirdiği felâketler sebebiyle Ahlat'ta cami ve medreseyle ilgili hiçbir vakıf yoktur. Zikredilen tarihte mevcut vakfiyeler de zâviyelere ait olup çoğunun yeni tesis edildiği anlaşılmaktadır (BA, TD, nr. 297, s. 24-27).

Kâtip Çelebi Ahlat'ın elma ve kaysısı meşhur bağlık bahçelik bir şehir olduğunu kaydeder; 1655 yılında Ahlat'a uğrayan ve şehir hakkında geniş bilgi veren Evliya Çelebi de Van gölünde tutulan balıkların Acem tüccarlarına satıldığını ve elde edilen parayla da Van çevresinde görevli askerlerin ulûfelerinin karşılandığını söyler.

Ahlat Tanzimat'tan sonra Van eyaletinin Van sancağına (*Van Vilâyeti Salnâmesi*, s. 98), II. Abdülhamid devrinde ise Bitlis vilâyetine bağlanmıştır. 1310 (1892-93) yılına ait *Bitlis Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre (s. 182-185) Ahlat yedi mahalleden meydana geliyor ve ikisi hisar içinde olmak üzere yedi camii vardı. Günümüzde Ahlat'ta tarihi ve mimari değeri olan altı kümbet, üç mescid ve bir kale vardır. Ahlat özellikle sanat değeri yüksek mezar taşlarıyla meşhurdur. Kitâbeleri okunan mezar taşlarından dördü Ahlatşahlar, sekizi Eyyübîler, elli dördü Moğollar, dördü Bitlis hâkimleri (Rûzegîler), dördü de Safevîler devrine aittir. Akkoyunlu hânedarından Bayındır Beg'in türbesi Ahlat'ın en güzel âbidelerinden biridir. Osmanlı devrinde yapılan eserlerin başında, Kanûnî zamanında göl kıyısında inşa edilen hisar gelir. Hisar II. Selim devrinde bir dış kale ile çevrilmiştir. Hisarın yanında İskender Paşa Camii (1564) ile bir hamam, dış kale kısmında da Kadı Camii (1584) bulunmaktadır. Şehrin en parlak devrini teşkil eden Ahlatşahlar zamanından günümüze hiçbir eserin intikal etmemiş olmasının sebepleri, yer sarsıntıları ve bilhassa Şah Tahmasb'in yaptığı tahribattır.

Ahlat bugün bağlık bahçelik küçük bir ilçe olup 1985 sayımına göre merkez nüfusu 11.138, toplam nüfus ise 28.800'dür. Ekişme elverişli geniş topraklarında buğday ve çavdar yetiştirilir. İlçede hayvancılık gelişmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 297, s. 24-27; TK, TD, nr. 109, vr. 91^{a-b}; *Van Vilâyeti Salnâmesi* (1272), s. 98; *Bitlis Vilâyeti Salnâmesi* (1310), s. 182-185; Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, Kahire 1302, II, 152-154; İbnü'l-Fakih, *Muhtasarı Kitâbî'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1302, s. 295; Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 197-198, 202-203; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 122-123; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 11; III, 1406-1409; Kudâme b. Ca'fer, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1889, s. 228, 246; İstahri, *Mesâlikü'l-memâlik* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1927, s. 188, 190, 194; İbn Havkal, *Kitâbü Şüretü'l-arz* (nşr. J. H. Kramers), Leiden 1938, II, 144; Makdisî, *Ahsenü't-tekâsim*, s. 377; Nâsir-ı Hüsrev, *Sefernâme*, Berlin 1340, s. 8-9; Urfalı Mateos, *Vekâîi'nâme* (nşr. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 53, 55, 142, 233, 239, 241, 242, 329, 331; İbnü'l-Kalânîsî, *Ze'îlû Târîhi Dimaşk* (nşr. H. F. Amedroz), Beyrut 1908, s. 164, 169, 174-177; Azîmî, *La Chronique Abrégée d'Al-Azîmî* (nşr. Cl. Cahen), JA (1938), s. 394, 397, 416; İbnü'l-Ezrak el-Fârîkî, *Târîhu Meyyâfârikin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdülatîf Avad), Kahire 1959, bk. İndeks (basılmamış kısım, British Museum, Or. 5803, vr. 172^a-208^b); *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (nşr. Muhammed İkbâl), Lahor 1933, s. 109, 111, 128, 159, 162, 172, 196; Yâkût, *Mu'cem*, II, 447-458; Nesevî, *Sîretü's-sultân Celâleddîn Mengübürtî* (nşr. A. Hamdi), Kahire 1953, bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Hamevî, *Târîhu'l-Manşûrî* (nşr. B. G. Nyvech), Moskva 1963, bk. İndeks; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1889, s. 38, 39, 76, 179, 185; İbn Bîbî, *Tevârîhi Âli Selcûk* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1902, bk. İndeks; İbn Saïd el-Mağribî, *Kitâbü Basî'l-arz* (nşr. J. V. Gines), Tetuan 1958, s. 104; Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut 1960, s. 302, 524; İbn Vâsil, *Müferriçü'l-kürûb* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1957-60, bk. İndeks; Reşîdüddîn, *Câmi'ü't-tevârîh* (nşr. A. Alizâde), Bakü 1957, s. 68, 70, 71, 233; Hamdullah Müstevfî, *Nüzhetu'l-kulûb* (nşr. M. Debîr Siyâkî), Tahrân 1336 hş., s. 117; a.mlf., *Târîh-i Güzide* (nşr. Abdülhüseyn-i Nevâî), Tahrân 1339 hş., s. 392; Şerefeddin Ali, *Zafernâme* (nşr. M. Abbâsî), Tahrân 1336 hş., I, 304; Ebü Bekr-i Tihriânî, *Kitâbü Diyârbekriyye* (nşr. Necatî Lugal—Faruk Sümer), Ankara 1962-64, I, 84, 96, 98, 228, 229, 381-382, 544; Gaffârî, *Cihân-ârâ*, Tahrân 1343 hş., s. 134, 162, 289, 290, 291, 298, 301; Hasân-ı Rûmlü, *Ahsenü't-tevârîh* (nşr. C. N. Seddon), Baroda 1931, s. 332-333, 357, 358, 360, 361, 362, 369; Şeref Han, *Şerefnâme*, Kahire 1930, s. 482-484, 487, 492, 493, 496, 497, 498, 499; Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1145, s. 413-414; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 131, 132, 134, 142; H. F. B. Lynch, *Armenia, Travels and Studies*, London 1901, II, 286-296; Abdurrahim Şerif [Beygü], *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932; Gabriel, *Voyages*, I, 241, 261, 346-352; Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1972; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 90, 123; Faruk Sümer, *Karakoyunlular*, Ankara 1984, s. 112; a.mlf., "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *TTK Belleteri*, sy. 197 (1986), s. 447-470; Streck, "Ahlat", *IA*, I, 160-161; F. Taeschner, "Akhlat", *EI*² (İng.), I, 329-330; C. E. Bosworth—H. Crane, "Akhlat", *EI*, I, 725-727.

Ahlat Mezar Âbideleri. XII-XV. yüzyıllar arasına tarihlenen âbidevî mezar yapıları ve taşları.

Ahlat'a, Ortaçağ Türk mimarisi mezar tiplerinin topluca incelenebileceği, benzeri bulunmayan bir açık hava müzesi görünümü kazandıran ilgi çekici mezar âbideleri, özellikle Meydan Mezarlığı çevresinde ve Ahlat'ın eski mahallerinde yer almaktadır. Bu eserleri kümbetler, akıtlar (aş. bk.) ve mezar taşları şeklinde sınıflara ayırmak mümkündür.

Kümbetler. Kümbetlerin en eskisi 619 (1222-23) tarihli Şeyh Necmeddin Türbesi olup kare duvarlar üzerinde içten kubbe, dıştan piramit külâhla örtülü ve alt kısmında cenazeliği (crypta) bulunan kesme taştan basit bir yapıdır. Bundan sonra yapılan kümbetler, silindirik biçimi gövdeleri, konik külâhları ve köşeleri dıştan yuvarlatılmış yüksek cenazelik bölümleriyle dikkati çekerler. Göl kıyısına doğru yapılmış olan Ulu Kümbet (Usta-Şâgird Kümbeti), XIII. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir. Bu eser, içten ve dıştan silindirik biçimi gövdesi, konik külâhı, cenazeliği ve gövdesindeki taş işçiliği ile tek başına Ahlat kümbetlerini sembolize edebilecek niteliktedir. Geçen yüzyılın sonunda yıkılıp ortadan kalkmış olan yakınındaki 672 (1273-74) tarihli Şâdî Aka Kümbeti'nin bu eserin tam bir benzeri olduğu bilinmektedir. Karşısındaki tepenin üstünde aynı formu daha basit süslemelerle tekrarlayan Hasan Padişah Kümbeti 673 (1274-75) tarihlidir ve son yıllarda yeniden yapılcasına restore edilmiştir; yanında da ya-

Ahlat'ta Erzen Hatun (önde) ve Şeyh Necmeddin Kümbetleri

